

TILSHUNOSLIKDA ERTAKTERAPIYANING PSIXALIKNGVISTIK ASPEKTI

Rohilabonu G‘o‘chchiyeva
rguchchiyeva@gmail.com

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ertakterapiya jarayonida “Ustoz” mavzusining bolalar kognitiv rivojlanishiga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqotda 29 nafar 12 yoshli o‘quvchi ishtirok etdi va ularga mustaqil tarzda ertak yozish topshirig‘i berildi. Ertakning narrativ tuzilmasidan faol foydalanish orqali bolalar o‘z hikoyalarini yaratishga yo‘naltirildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ertakterapiya mashg‘ulotlari bolalarda ijodkorlik, o‘ychanlik va voqealar o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishlarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirdi. Shuningdek, mashg‘ulotlar guruhii hamkorlikni mustahkamlab, bolalarga hayotiy muammolarga moslashuvchan yondashuvni shakllantirishda yordam berdi. “Ustoz” obrazi bolalar tomonidan turlicha talqin qilindi: mehribon yo‘lboshchi, dono maslahatchi yoki muammolardan chiqish yo‘lini ko‘rsatuvchi qahramon sifatida. Xulosa qilib aytganda, ertakterapiya jarayoni bolalarda ustoz obraziga oid kognitiv tushunchalarni boyitib, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun muhim omil bo‘lib xizmat qildi.

Kalit so‘zlar: ertakterapiya, kognitiv tushuncha, anima-animus, ertak, kontent-tahlili, statistik-tahlili, tajriba-sinov tahlili

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF FAIRYTALE THERAPY IN LINGUISTICS

Rohilabonu G‘o‘chchiyeva
rguchchiyeva@gmail.com

Uzbekistan State University of World Languages

Abstract: This article explores the impact of the theme of “Teacher” on the cognitive development of children within the framework of fairytale therapy. The study involved 29 twelve-year-old students who were asked to create their own fairytales. By engaging with the narrative structure of fairytales, children were encouraged to produce original stories. The findings revealed that fairytale therapy sessions enhanced creativity, reflective thinking, and the ability to establish causal connections between events. Furthermore, the process strengthened group collaboration and provided children with more adaptive ways of addressing real-life challenges. The “Teacher” image was interpreted in various forms: as a kind guide, a wise advisor, or a character showing solutions to difficulties. In conclusion, the

practice of creating fairytales enriched children's cognitive understanding of the teacher's role and served as a significant factor in their personal development.

Keywords: fairy tale therapy, cognitive concept, anima-animus, fairy tale, content analysis, statistical analysis, experimental analysis

Kirish. Ertak - o'zbek xalq og'zaki ijodining qadimiy va ommaviy janrlaridan biri sifatida xalqning ma'naviy merosini ifodalovchi yuksak badiiy shakldir. Uning asosini fantastik xayolot va badiiy to'qimalar tashkil etadi, shu bois ertaklar o'zida didaktik g'oya va tarbiyaviy mazmunni mujassam etadi. Syujetning dinamik rivoji, favqulodda vaziyatlar va ajoyib voqealar bolalar tasavvurini kengaytirib, ularda ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik kabi tushunchalarni anglash jarayonini shakllantiradi. Ertaklardagi mard va dovyurak qahramonlar obrazi, yaxshilikning doimiy g'alabasi bolalarda milliy qadriyatlarga sodiqlik, badiiy-estetik did va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Linvistik nuqtayi nazardan, ertaklar shaxsning ma'naviy ongini boyitish, bolalarning kognitiv tushunchalarini mustahkamlash, lug'at boyligini oshirish va milliy o'zlikni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular orqali bola jamiyat hodisalarini anglaydi, qiyinchiliklarni yengish yo'llarini o'rganadi va hayotiy qadriyatlarni ongli ravishda o'zlashtiradi. Ertaklarning asrlar davomida xalq orasida barqaror yashab kelayotgani ularning bardavomligini hamda xalq og'zaki ijodining ijtimoiy-madaniy hayotdagi muhim o'rnini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ham ertaklarning nafaqat psixologik, balki fiziologik ta'sirini ham isbotladi. Jumladan, Braziliyada o'tkazilgan tajribalar ertak tinglash jarayonida bolalarda bog'lanish gormoni - oksitotsin miqdori oshib, stress gormoni - kortizol kamayishini ko'rsatdi. Bu holat ertaklarning bolalar ruhiyatini tiklash, stressni kamaytirish va ijobiy emotsional holatni shakllantirishda samarali vosita ekanini tasdiqlaydi. Bundan tashqari, ularning kognitiv olamini erta yoshdan shakllantirishda linvistik nuqtai nazardan kelib chiqqan holda ertaklarga murojaat qilinmoqda. Shu bois ertak terapiyasi ko'plab mamlakatlarda sog'lomlashtiruvchi va ta'limiy metod sifatida keng qo'llanmoqda.

Nazariyasi. Milliy Bolalar Travmalarini Tadqiq etish Tarmog'i (NCTSN) bolalik davrida kuzatiladigan asosiy psixotravmatik holatlarning 13 turini aniqlagan bo'lib, ular orasida qizib-so'kish (bullying), jamoaviy zo'ravonlik, murakkab travma, tabiiy ofatlar, erta bolalik travmalari, yaqin munosabatlardagi zo'ravonlikka guvoh bo'lish, tibbiy travma, jismoniy zo'ravonlik, qochqinlik travmasi, jinsiy zo'ravonlik, odam savdosi va ekspluatatsiya, terrorizm hamda boshqa zo'ravonlik shakllari qayd etiladi (Oseldman, 2018). Mazkur tadqiqot doirasida asosan jismoniy va jinsiy zo'ravonlik, beparvolik hamda murakkab travmalar tahlil etiladi. Jismoniy zo'ravonlik kattalar tomonidan bolaga ataylab yetkazilgan shikastlanish sifatida

izohlanadi va ko'pincha ota-ona yoki tarbiyachilarning g'azab reaksiyasi natijasida yuzaga keladi. U ochiq zo'ravonlik yoki haddan tashqari jazo shaklida namoyon bo'lishi mumkin (Malinosky-Rummell & Hansen, 1993). Tadqiqot natijalariga ko'ra, jismoniy zo'ravonlikka duch kelgan bolalarda intellektual rivojlanishning sekinlashuvi, o'quv jarayonidagi qiyinchiliklar, salbiy ijtimoiy xulq, past o'zini qadrlash, umidsizlik kabi psixologik muammolar kuzatiladi. Uzoq muddatli oqibatlar esa ruhiy buzilishlar, suitsid ehtimoli, o'ziga shikast yetkazish, oilaviy zo'ravonlikka moyillik va jinoyatchilik xatti-harakatlarida namoyon bo'lishi mumkin¹.

Travmadan keyingi stress buzilishi (PTSD) simptomlari sifatida intruziv belgilar (travmatik voqealarni takror-takror xotirlash yoki tushlarda ko'rish), qochish xatti-harakati (travma bilan bog'liq vaziyatlardan chetlashish), kognitiv va emotsional o'zgarishlar (o'zini ayblash, salbiy fikrlar, umidsizlik) hamda fiziologik qo'zg'aluvchanlik (uyqusizlik, qo'rquv, tez jahllanish, ortiqcha hushyorlik) ko'rsatiladi. Avvalgi tadqiqotlarda PTSD rivojlanish xavfi ikki turdagi omillar bilan bog'liq ekani aniqlangan: (1) travmadan bevosita oldingi predispozitsion omillar - masalan, ilgari travma boshdan kechirish, yosh, past ta'lim darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar, oilaviy ruhiy kasallik tarixi, salbiy o'zini baholash, jinsiy va etnik mansublik; (2) travmaga bevosita aloqador omillar - ya'ni xavf darajasini subyektiv sezish va nazoratning yo'qligi (Ravid va boshq., 2019). Shu bilan birga, vaziyatning og'irligi, ehtimoliy aziyat, inkor qilish yoki dissotsiativ reaksiyalar ham PTSD rivojlanishining muhim prognoz omillari sifatida ko'rsatib o'tiladi. Jumladan, Chiara Ruini, Licia Masoni, Fedra Ottolini va Silvia Ferrari "Positive Narrative Group Psychotherapy: the use of traditional fairy tales to enhance psychological well-being and growth"² nomli olib borgan psixologik tadqiqotlarida respondentlar tomonidan yozilgan ertaklar ularning kognitiv olamini kengroq tushunishga olib boruvchi omil ekanligini ta'kidlaydi.

Bacchilega *Postmodern Fairy Tales: Gender and Narrative Strategies* (1997) asarida ta'kidlaganidek, ertaklar "oynali dunyo sehridan" birlashadi, bunda ayniqsa postmodern ertaklar "ertakning sehrli oynasiga oynalar tutadi va uning ramkali tasvirlari bilan o'ynaydi, ularni ko'paytirishga va sun'iyliklarini fosh etishga intiladi. Ramkalar va tasvirlar o'zgarishi mumkin, ammo jins deyarli doimo ushbu tabiiylashtirilgan strategiyalarni buzish uchun afzal joy bo'lib qoladi"³.

"Ertak qahramonlarining hamkorligiga urg'u berish, shuningdek, "fractured fairy tales" (parchalanib ketgan ertaklar) g'oyasidan maydonni uzoqlashtiradi.

¹ Ruini, C., Masoni, L., Ottolini, F., & Ferrari, S. (2014). Positive narrative group psychotherapy: The use of traditional fairy tales to enhance psychological well-being and growth. *Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice*, 4*(13).

² Bacchilega, C. (1997). *Postmodern fairy tales: Gender and narrative strategies*. University of Pennsylvania Press. 23–24-b-b.

³ Bacchilega, C. (1997). *Postmodern fairy tales: Gender and narrative strategies*. University of Pennsylvania Press. 23–24-b-b.

Chunki “fractured” ertaklar zamonaviy variantlar asl matndan uzoqlashib, ularni “buzib yuborganini” ta’kidlaydi. Aksincha, mening e’tiborim hamkorlikka asoslangan ertaklarda, ya’ni asl matnlar yangi tarixiy sharoitga moslashtirilib, feministik hamkorlik amaliyoti orqali qayta shakllanganini ko’rsatadi”-deya ta’kidlaydi L.M.Alexandra⁴ o’zining doktorlik dissertatsiyada.

Jung⁵ (2004) ta’kidlaganidek, inson psixikasida Anima va Animus kabi arxetipik obrazlar mavjud bo’lib, ular shaxsning jinsiy mansubligiga bog’liq holda emas, balki inson ongining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi. Shu bois, ertaklarda uchraydigan Qizil Shapkacha (Anima) va Bo’ri (Animus) obrazlari inson ongida ayollik va erkaklik boshlanishlarini ramziy tarzda ifodalaydi.

Zborowska⁶ nazariyasiga (2008) ko’ra, davolovchi arxetip obrazini anglash - bu so’zlarning ramziy yo’lini ochish va inson psixikasidagi energiyani qayta shakllantirish jarayonini diqqat bilan kuzatishdir. Shuning uchun ham ertak qahramonlari insonning ruhiy kechinmalarini tushunishda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Demak, Qizil Shapkacha obrazi - hayotiy (jumladan, jinsiy) tajriba orttirishga intilayotgan, balog’at sari odimlayotgan yosh, hissiy Animani ifodalaydi, Bo’ri obrazi esa - yovvoyi, makkor Animusni ramziy ifodalaydi.

Yungiy tahlilchi Meri-Luiza fon Franz (2017) o’zining Ertaklarda feminenlik nomli kitobida “anima-ayol” tushunchasini quyidagicha izohlagan: “Ayollar ham erkakning anima-proyektsiyalaridan ta’sirlanadi. Masalan, ular ma’lum bir tarzda tutadilar, ammo erkak ularning xatti-harakatlariga hayrat yoki shok bilan javob beradi, chunki bu uning anima tasavvuriga mos kelmaydi. Hattoki kichkina qizaloqlar ham shuni bilib oladilarki, agar ular otaning animasini o’ynasa, masalan, qo’lini bo’yniga o’rasa va hokazo, otadan ko’p narsani olish mumkin. “Otaning qizlari” toza tirnoqlar va maktabga borishni talab qiladigan onani chetga surib qo’yadi. Ular otaga “dadajon” deb yoqimli tarzda murojaat qilishadi va ota bunga laqillab tushadi; shu tariqa ular erkakning animasidan foydalanishni o’rganadilar. Bunday xatti-harakat qiladigan ayollarni biz ‘anima-ayollar’ deymiz. Ular shunchaki hozirda qiziqib turgan erkak tomonidan ularga yuklatilgan rolni ijro etadilar. O’zlarini faqat erkakning munosabatlarida aks etgan tarzda anglaydilar. Sevgilisi ularga ular ajoyib deb aytadi, lekin yonida erkak bo’lmasa, ular o’zlarini hech kimdek his qilishadi. Ayol o’zining feminen shaxsiyatini faqat erkakning unga bo’lgan munosabati orqali his qiladi.”⁷

Metodologiyasi

1. Kontent-tahlil metodi.

⁴ Lykissas, A. M. (2018). “When fairy tales collide: Collaborative fairy tales as postmodern feminist discourse in 21st-century novels, graphic novels, and visual culture” (Doctoral dissertation, Indiana University of Pennsylvania). Indiana University of Pennsylvania.

⁵ Jung, C. G. (2004). “Collected works of C. G. Jung: Archetypes and the collective unconscious” (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.

⁶ Zborowska, B. (2008). *The healing archetype in symbolic narratives*. Cambridge Scholars Publishing.

⁷ Von Franz, M.-L. (2017). “The feminine in fairy tales”. Shambhala Publications.

2. Tajriba-sinov metodi.

3. Statistik tahlil metodi (anova va chi-kvadrat testi misolida)

Ushbu tadqiqot 29 nafar 12 yoshli bola ishtirokida amalga oshirildi. Bolalarga “ustoz” mavzusida ertak yozish vazifasi berildi va ular yozgan matnlar kontent-tahlil orqali kategoriyalarga ajratildi. Tahlil davomida ertakterapiya yondashuvi qoʻllanildi. Maʼlumotlarni statistik qayta ishlash uchun ANOVA (Analysis of Variance) usulidan foydalanildi. Bu metod bolalarning turli kategoriyalar boʻyicha fikrlari oʻrtasida sezilarli farqlar mavjudligini aniqlash imkonini berdi.

Natijasi

ANOVA tahlili natijasida quyidagi natijalar olindi:

-F=6.57

-p=0.00047(p<0.001)

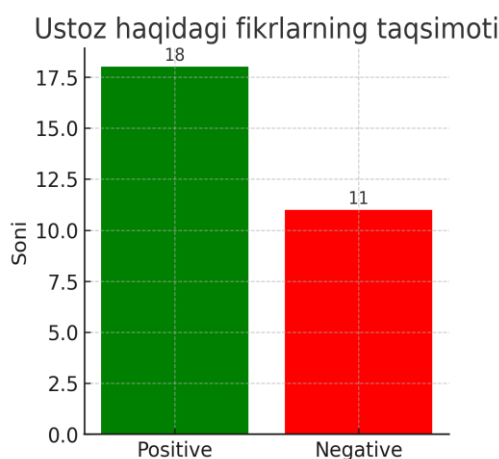
Bu natijalar shuni koʻrsatadiki, bolalarning ustoz haqidagi ertaklari turli fikr kategoriyalari boʻyicha sezilarli farq koʻrsatdi. Eng koʻp uchragan fikrlar: “ona jazolaydi”, “nasihat”, “mulohaza” va “ona yechim beradi”. Eng kam uchraganlari esa “yolgʻon” va “chaqimchilik” kategoriyalaridir.

1-ilova: STATA asosida ustoz haqidagi fikrlar tahlili

29 nafar 12 yoshli bolaning ustoz haqidagi ertaklari asosida bildirgan fikrlari STATA 15 dasturida tahlil qilindi. Maʼlumotlar quyidagicha: 18 ta (62.1%) ijobiy va 11 ta (37.9%) salbiy fikr.

Fikr turi	Soni	Foiz
Positive	18	62.1%
Negative	11	37.9%

2-ilova: Chi-kvadrat testi.

Chi-kvadrat testi natijasiga koʻra, ijobiy va salbiy fikrlar oʻrtasidagi farq statistik jihatdan sezilarli emas ($\chi^2 \approx 1.86$, $p > 0.05$). Demak, bolalarning ustoz haqidagi tasavvurlari asosan ijobiy boʻlsa-da, salbiy fikrlar ham yetarli darajada mavjud.

Natijasi. Ertakterapiya jarayonining muhim jihatlaridan biri shundaki, bolalar bilan ishlashda ertaklar shunchaki oʻqib eshittirilmagan yoki ramziy talqin darajasida

muhokama qilinmagan. Ko‘pincha psixoterapevtik yondashuvlarda mijozlardan “Sevimli ertaging qaysi?”, “Qahramoning kim?” kabi savollar so‘raladi yoki ertakning ma‘nosi sharhlanadi. Biroq bizning yondashuvimiz bundan farq qiladi. Tadqiqot davomida 29 nafar 12 yoshli o‘quvchilarga “Ustoz” mavzusida ertak yozish topshirig‘i berildi va biz ertakning narrativ tuzilmasidan faol foydalanib, ularni o‘z hikoyalarini yaratishga yo‘naltirdik. Bu jarayon bolalarda ijodkorlikni, o‘ychanlikni, voqealar o‘rtasida yangi mantiqiy va sababiy bog‘lanishlar topish ko‘nikmasini rivojlantirishga xizmat qildi. Bundan tashqari, guruhiiy ish muhitida ular bir-birining g‘oyalariga tayanib, fikr almashish orqali hamkorlikni kuchaytirdilar. Shu tariqa, ertak yozish jarayoni nafaqat individual ijodiy mashg‘ulot bo‘ldi, balki guruh birligini ham mustahkamladi. Natijada, bolalar hayotdagi real muammolarni ham ertak voqealari orqali qayta anglash, ularga boshqa nuqtai nazardan qarash va yanada moslashuvchan yechimlar topish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Mashg‘ulot davomida kuzatilgan eng samarali bosqich - bolalarning ertakni faol ravishda yaratishlari bo‘ldi. Bu jarayonda ular oddiy “Ertakdagi voqea nimani anglatadi?” degan savoldan ko‘ra “Men qanday hisni ifoda etmoqchiman va buning uchun qanday ramz yoki harakatdan foydalanaman?” degan yondashuvni qo‘llashdi. Shu tariqa ular o‘z ramziy tilini ishlab chiqdilar. Masalan, kimdir ustozni mehribon ona qiyofasida tasvirladi, yana boshqasi esa dono va qat‘iyatli qahramon orqali ifodaladi. Bundan tashqari, ularning ichki hissiyotlari ertakdagi xayoliy voqealar orqali ifodalanib, real hayotiy vaziyatlardan ma‘lum masofada tasvirlandi. Bu esa bolalarga o‘z muammolariga tashqaridan qarash, ularni chuqurroq anglash va psixologik bosimni kamaytirishga yordam berdi. Bunday “emotsional masofa” bolaning kognitiv faolligini oshirdi, ijodiy o‘ylashni rag‘batlantirdi va masalalarni yangicha hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirdi. Shuningdek, bolalar o‘z ertaklarida ustozni turlicha talqin qildilar: kimdir uni qat‘iyatli yo‘lboshchi sifatida tasvirladi, kimdir esa mehribon maslahatchi, yana kimdir muammolardan chiqib ketishga yo‘l ko‘rsatuvchi qahramon sifatida ifodaladi. Shu tarzda ertakterapiya ularda ustoz obraziga nisbatan kognitiv tushunchalarni boyitdi va yangi assotsiatsiyalarni shakllantirdi. Xulosa qilib aytganda, “Ustoz” mavzusida olib borilgan ertakterapiya mashg‘ulotlari nafaqat bolalarning ijodkorlik va tafakkurini rivojlantirdi, balki ularni o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash, muammolardan masofa olish va ularni samarali hal etishga ham o‘rgatdi. Ertakni faol yaratish jarayoni ularning psixologik rivojlanishida eng samarali bosqich sifatida namoyon bo‘ldi.

Xulosa. Natijalar nazariy asoslar bilan uyg‘unlikda ko‘rib chiqilganda, bolalarning ertaklaridagi obrazlar va ramziy strukturalar ularning kognitiv tushunchalariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlanadi. Yung va L-M.Franzning arxetip nazariyasi bolalarning ongida turli jinsiy va ijtimoiy obrazlarning ramziy ifodalanishini tushuntiradi. Zborowska va Bacchilega ta‘kidlaganidek, ertak obrazlari

shaxsiy tajriba va jamiyatdagi stereotiplarni aks ettiradi. Tadqiqot natijalari ham bolalarning ustoz haqidagi tasavvurlari bir xil emas, balki turlicha psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishini ko'rsatmoqda. Shu sababli, ertakterapiya bolalarning emotsional kechinmalari va ijtimoiy tushunchalarini chuqurroq o'rganishda samarali metod hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ertakterapiya bolalarning kognitiv tushunchalarini ochib beruvchi samarali metod hisoblanadi. Oila va ustoz obrazlari bolalarning emotsional-kechinmalarini ifodalashda va ijtimoiy qarashlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. ANOVA natijalari esa turli fikr kategoriyalarida sezilarli farqlar mavjudligini tasdiqladi. Natijalar ilmiy nazariyalar bilan uyg'unlikda bo'lib, ertakterapiya usuli bolalar psixologiyasini o'rganishda va amaliyotda qo'llashda katta ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bacchilega, C. (1997). "Postmodern fairy tales: Gender and narrative strategies". University of Pennsylvania Press.
2. Hofer, C. N. (2025). "The effects of trauma on attachment styles in foster and adopted children" (Doctoral dissertation, Azusa Pacific University).
3. Jung, C. G. (2004). "Archetypes and the collective unconscious" (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1959).
4. Kaxramonova, N. Sh. (2025). O'quvchilar ongiga ertaklarning ijobiy va psixologik ta'siri yoxud ertakterapiya. "Ilm-fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari", (5), 290.
5. Karimov, U. (2019). "Bolalar psixologiyasi va ertak terapiyasi". Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
6. Lykissas, A. M. (2018). "When fairy tales collide: Collaborative fairy tales as postmodern feminist discourse in 21st-century novels, graphic novels, and visual culture" (Doctoral dissertation, Indiana University of Pennsylvania).
7. Myers, J. (2025). "Unraveling the self: Individuation, compulsory heterosexuality, and symbolism in therapeutic discourse" (Master's thesis, Pacifica Graduate Institute).
8. Oseldman, R. (2018). "Trauma and storytelling in childhood development". Routledge.
9. Propp, V. (1968). "Morphology of the folktale". University of Texas Press.
10. Ruini, C., Masoni, L., Ottolini, F., va Ferrari, S. (2014). Positive narrative group psychotherapy: The use of traditional fairy tales to enhance psychological well-being and growth. "Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice".
11. Von Franz, M.-L. (2017). "The feminine in fairy tales". Shambhala Publications.

12. Xudoyberdiyeva, M. (2021). "Kognitiv rivojlanishda ertaklarning ahamiyati". Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
13. Zborowska, B. (2008). "The healing archetype in symbolic narratives". Cambridge Scholars Publishing.